

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Β' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΟΙ ΣΕΡΡΕΣ

ΚΑΙ Η
ΠΕΡΙΟΧΗ
ΤΟΥΣ

ΑΠΟ ΤΗΝ
ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ
ΜΕΧΡΙ ΤΗ
ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

Β' ΤΟΜΟΣ

ΣΕΡΡΕΣ 2013

ALEXANDRA TRIFONOVA

**ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΚΕΙΜΗΛΙΑ ΑΡΓΥΡΟΧΟΪΑΣ
ΚΑΙ ΜΙΚΡΟΤΕΧΝΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ
ΚΑΙ ΤΗ ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ
ΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΣΟΦΙΑΣ***

Στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο της Σόφιας βρίσκονται έξι έργα αργυροχοΐας και μικροτεχνίας, που σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας, προέρχονται από τη Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών και το Σκευοφυλάκιο της Μητρόπολης Σερρών¹. Πρόκειται για δύο ζεύγη ριπιδίων, από τα οποία το ένα ζεύγος, με βάση την αφιερωματική επιγραφή που σώζεται σε αυτό, είναι ακριβώς χρονολογημένο στα 1594, ενώ το άλλο, χρονολογείται στην ίδια περίοδο με βάση τη τεχνική εκτέλεσής του. Παρουσιάζεται, επίσης, μια ξύλινη θύρα εισόδου του 1621, διακοσμημένη με κόκαλο σε τεχνική ενθετική, έργο του Κωνσταντίνου του Τραπεζουντίου, όπως και τρεις αργυρές επενδύσεις εικόνων του τέλους του 18^{ου} αιώνα, έργα του χρυσοχού Χρήστου του Ιωαννίτου. Οι επενδύσεις αυτές είναι μια επένδυση της Παναγίας

---

* Η παρούσα ανακοίνωση δεν θα ήταν δυνατόν να γίνει χωρίς την εισήγηση της συμμετοχής μου από τον καθηγητή μου τον κ. Ευθύμιο Τσιγαρίδα. Τον ευχαριστώ, επίσης, για την βοήθειά του όσον αφορά στην επίβλεψη του κειμένου, καθώς και την κα Κ. Λοβέροδου-Τσιγαρίδα, ειδική σε θέματα μικροτεχνίας. Ευχαριστίες οφείλω και στο Διοικητικό Συμβούλιο του Συνεδρίου για την αποδοχή του θέματος, στην ηγουμένη της Μονής Τιμίου Προδρόμου αδελφή Φεβρωνία για την ευλογία της όσον αφορά το παρόν άρθρο και για την άδειά της στην επί τόπου έρευνά μου στο σκευοφυλάκιο της Μονής, στον υπεύθυνο της βιβλιοθήκης του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού Θεσσαλονίκης κ. Σωτήρη Αλεξόπουλο, καθώς και στον αρχαιολόγο κ. Νίκο Μπονόβα για την αμέριστη βοήθειά τους όσον αφορά στη συγκέντρωση της βιβλιογραφίας.

1. Διάφορα κειμήλια της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών βρίσκονται, επίσης, στο Μουσείο Μπενάκη στην Αθήνα, βλ. Ν. Νικολάου, «Αφιέρωμα στο μοναστήρι του Προδρόμου», *Καθημερινός Παρατηρητής*, αρ. φ. 1465, Σέρρες 27-8-1988. Ν. Νικολάου, «Θησαυροί του μοναστηριού του Τιμίου Προδρόμου στο Μουσείο Μπενάκη στην Αθήνα», *Σεραϊκά Χρονικά* 10 (1989) 69-84. Δ. Στρατή - Σ. Πασχαλίδη, *Τα Μοναστήρια της Μακεδονίας*, Θεσ/νίκη 1996, σ. 392, στο Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών, βλ. G. Kakavas, «Ecclesiastical objects in the Byzantine and Christian museum from the Timios Prodromos monastery at Serres», *Zbornik Matice srpske za likovne umetnosti* 32-33 (2003) 127-141, εικ. στη σ. 142-161. Ευχαριστώ την κ. Οικονομάκη-Παπαδοπούλου για την επισήμανση του άρθρου αυτού. *Ο Κόσμος του Βυζαντινού Μουσείου*, Αθήνα 2004, σ. 283, εικ. 265, σ. 298, εικ. 284, 285, σ. 303, εικ. 293, καθώς και στο Εκκλησιαστικό Μουσείο της Μητροπόλεως Σερρών και Νιγρίτης, βλ. Στρατή - Πασχαλίδη, *Τα Μοναστήρια*, σ. 392. Ι. Γκερέκου - Α. Κανλή, *Θησαυροί της Ι. Μητροπόλεως Σερρών και Νιγρίτης. Το Εκκλησιαστικό Μουσείο*, Ασπροβάλτα 1998.

Ελεούσας και δύο του αγίου Ιωάννου Προδρομού, από τις οποίες η μία έχει και σκηνές από το βίο του.

1. Ζεύγος ριπιδίων

Το ζεύγος ριπιδίων² (εικ.1-2) έχουν αριθμό καταγραφής 29207 και διαστάσεις 29 x 60 εκ. το καθένα. Σήμερα εκτίθενται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο της Σόφιας, αλλά, όπως θα δούμε, προέρχονται από το Σκευοφυλάκιο της Μητρόπολης Σερρών³. Είναι κατασκευασμένα από επίχρυσο ασήμι με σμαλτωμένη διακόσμηση. Κάθε ριπίδιο αποτελείται από ένα μεγάλο κεντρικό δίσκο, γύρω από τον οποίο εναλλάσσονται έξι μετάλλια και έξι διάχωρα με τριλοβή απόληξη που διαχωρίζονται από μαργαριτόμορφα εξάρματα. Το ριπίδιο φέρει κυλινδρική επίχρυση μεταλλική υποδοχή για να προσαρμόζεται στο ξύλινο κοντάρι

Α΄ Ριπίδιο: Στο πρώτο ριπίδιο (εικ. 1) και στις δύο όψεις ο κεντρικός δίσκος φέρει παράσταση του Χριστού ένθρονου που ευλογεί με το δεξιό του χέρι, ενώ με το αριστερό κρατάει ανοιχτό κώδικα Ευαγγελίου. Εκατέρωθεν της κεφαλής, όπου αναγράφεται η προσωνυμία του «Ι(ΗΣΟΥ)Σ / Χ(ΡΙΣΤΟ)Σ», εικονίζονται τα σύμβολα των τεσσάρων ευαγγελιστών.

Στα μετάλλια εικονίζονται άγγελοι σε προτομή, ενώ στα τριλόβα διάχωρα παριστάνονται εξαπτέρυγα. Το πρώτο μέρος της επιγραφής⁴, που έχει ως ακολούθως, αναπτύσσεται γύρω από τον κεντρικό δίσκο: «+ ΤΟΝ Ε/ ΠΙΝΙ/ΚΙΟΝ ΥΜΝΟΝ ΑΔ/ΟΝΤΑ/ ΒΟΩΝΤΑ ΚΕ/ΚΡΑΓΟ/ΤΑ ΚΑΙ ΛΕΓΟ/ΝΤΑ Α/ΓΙΟΣ ΑΓΙΟΣ ΑΓ/ΙΟΣ Κ(ΥΡΙΟ)Σ / ΣΑΒΑΩΘ ΠΛ/ΗΡΗ(Σ) Ο / ΟΥΡΑ». Στο σημείο επαφής του ριπιδίου με τη χειρολαβή, υπάρχει ένα πολύλοβο εξάρμα, όπου πολύ δύσκολα διακρίνεται η επιγραφή : «ΓΕΝΝΑ/ΔΙΟΥ»⁵.

Β΄ Ριπίδιο: Στο δεύτερο ριπίδιο (εικ. 2) στον κεντρικό δίσκο και στις

2. P. Perdrizet-L. Chesnay, «La Métropole de Serrès», *Monuments Piot*, X, 2 (1904) 139. N. P. Kondakov, *Makedonia. Arheologičeskoe putešestvie*, Sankt Peterburg 1909, σσ. 154-155, εικ. 93, 94. A. Frolow, «Les émaux de l'époque post byzantine et l'art du cloisonné», *Cah. Arch.* (1947) 135, πίν. XXI, εικ. 2. L. Bréhier, *La sculpture et les arts mineurs byzantines*, London 1973, σ. 93, pl. LXXII. Γ. Οικονομάκη - Παπαδοπούλου, *Εκκλησιαστικά αργυρά*, Αθήνα 1980, σ. 14, εικ. 19. T. Matakieva - Lilkova, *Objets de culte du fonds du Musée National Historique*, Sofia 1995, σσ. 12-13, εικ. 2-3. T. Matakieva- Lilkova, *Christian Art in Bulgaria*, Sofia 2001, σσ. 154-155, εικ. 64.

3. Frolow, *Les émaux*, σ. 136. Bréhier, *La sculpture*, σ. 93, pl. LXXII.

4. Την επιγραφή δημοσιεύουν οι Γ. Λαμπάκης, «Περιηγήσεις», *ΔΧΑΕ*, πέρ. Α΄, τόμ. Ε΄ (1905) 49, επιγρ.17. Kondakov, *Makedonia*, σ. 156. Καφταντζή, *Ιστορία*, τόμ. Α΄, σ. 136, επιγρ. 93. Πρόκειται για τον επινίκιο ύμνο, βλ. σχετικά Π. Τρεμπέλα, *Αι τρεις λειτουργίαι*, Αθήνα 1935, σσ. 105, 179. Ο ύμνος αυτός ψάλλεται τη στιγμή της θείας λειτουργίας όταν ο διάκονος αερίζει τα τίμια δώρα, βλ. Frolow, *Les émaux*, σ. 137.

5. Kondakov, *Makedonia*, σ. 157, εικ. 93. Κ. Χρυσοχοΐδη, «Ο Μητροπολίτης Σερρών Γεννάδιος (ante 1510-1540)», Διεθνές Συνέδριο «Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την αρχαία στη μεταβυζαντινή κοινωνία», Σέρρες 29 Σεπτεμβρίου - 3 Οκτωβρίου 1993, Β΄ τόμ., Θεσσαλονίκη 1998, σ. 543.

δύο όψεις, μέσα σε διπλή δόξα από δύο επάλληλα τετράγωνα, προβάλλεται σε προτομή η μορφή του Χριστού Εμμανουήλ, που αποδίδεται με την τεχνική του περίκλειστου σμάλτου. Ο Χριστός εικονίζεται νέος, αγένειος, με καστανή κόμη και ευλογεί με τα δύο χέρια του. Στο φωτοστέφανό του εγγράφεται σταυρός, στις κεραίες του οποίου διακρίνεται η επιγραφή: «Ο/Ω/Ν». Τον Χριστό Εμμανουήλ περιβάλλει η επιγραφή, μέσα σε δύο μετάλλια: «Ι(ΗΣΟΥ)Σ / Χ(ΡΙΣΤΟ)Σ». Το βάθος πληρούται με φυτική διακόσμηση που αποδίδεται με τη τεχνική του περίκλειστου σμάλτου. Στα μετάλλια εικονίζονται άγγελοι σε προτομή, ενώ στα τρίλοβα, διάχωρα εξαπτέρυγα. Στην παρυφή του κεντρικού δίσκου αναπτύσσεται το δεύτερο μέρος της επιγραφής του επινίκιου ύμνου⁶: «ΝΟΣ ΚΑΙ Η ΓΗ ΤΗΣ / ΔΟΞΗΣ ΣΟΥ ΩΣ/[Α]ΝΝΑ Ο/ ΕΝ ΤΟΙΣ ΥΨΙΣΤΟ/ΙΣ [Ο] ΕΥΛ/[ΟΓΗ]ΜΕΝ(Ο)Σ Ο ΕΡΧ/ΟΜΕΝ/ΟΣ ΕΝ ΟΝΟΜΑΤΙ Κ(ΥΡΙΟ)Υ ΩΣ/ΑΝΝΑ ΕΝ ΤΟΙΣ ΥΨΙΣΤΟΙΣ».

Στο σημείο επαφής της χειρολαβής με το ριπίδιο, σε μεταγενέστερη εποχή προστέθηκε ένα εξάρτημα, καρφωμένο με τρία επάλληλα καρφιά, έτσι, ώστε να μην διακρίνεται σήμερα η αρχική πολύπλευρη πλάκα, όπου σύμφωνα με τον Kondakov⁷, αναγραφόταν το όνομα του μητροπολίτη Γενναδίου. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η τεχνική της διακόσμησης των ριπιδίων που ανήκει στις πιο δαπανηρές και δύσκολες τεχνικές του σμάλτου. Πρόκειται για ένα πιο απλό τρόπο εκτέλεσης σε σχέση με τα βυζαντινά περίκλειστα σμάλτα⁸, που εντάσσεται σ'ένα μεταβατικό στάδιο από το περίκλειστο τύπο στο συρματερό⁹. Σχετική συγγένεια, όσον αφορά κυρίως στο σχήμα, παρουσιάζουν τα ριπίδια του Σκευοφυλάκιου της Μητρόπολης Σερρών με τα ριπίδια (1468)¹⁰ της Μονής Ζωγράφου, σήμερα στη Μονή της Πάτμου και με τα ριπίδια (15^{ος} αιώνας)¹¹ του Σκευοφυλάκιου της Μονής Ρουτνα στη Ρουμανία (εικ.3). Ωστόσο, τα ριπίδια του Σκευοφυλάκιου της Μητρόπολης Σερρών είναι πανομοιότυπα όσον αφορά στο σχήμα, στις διαστάσεις, στον τρόπο εκτέλεσης και στην αναγραφόμενη επιγραφή με τα ριπίδια της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών (1594) (εικ. 4-5).

Αξίζει να σημειώσουμε, ότι ο μητροπολίτης Σερρών Γεννάδιος¹², το όνο-

6. Λαμπάκης, Περιηγήσεις, 49, επιγρ. 17. Kondakov, Makedonia, σ. 156. Καφταντζή, Ιστορία, τόμ. Α', σ. 136, επιγρ. 94.

7. Στη φωτογραφία που δημοσιεύει ο Kondakov δεν υπάρχει το μεταγενέστερο εξάρτημα, βλ. Kondakov, Makedonia, σ. 157, εικ. 94. Matakieva- Lilkova, Christian Art, σ. 154

8. I. Sotirov, *Čiprovaska Zlatarska Škola*, Sofia 2001, σ. 184.

9. Kondakov, Makedonia, σ. 154. Frolov, *Les émaux*, σ. 136. Οικονομάκη – Παπαδοπούλου, *Εκκλησιαστικά αργυρά*, σ. 15. Γενικά για τη τεχνική του σμάλτου βλ. Οικονομάκη – Παπαδοπούλου, *Εκκλησιαστικά αργυρά*, σσ. 32-33.

10. *Byzantium. Faith and Power (1261-1557)*, (Κατάλογος Έκθεσης), New York 2004, σσ. 132-133, εικ. 69 (V.N.Marinis)

11. Bréhier, *La sculpture*, πίν. LX. 2.

12. Για τον Μητροπολίτη Σερρών Γεννάδιο βλ. ΘΗΕ, 4^{ος} τόμος, Αθήναι 1964, σ. 289. Γ. Καφταντζή, *Ιστορία της πόλεως Σερρών και της περιφερείας της, Βυζαντινή περίοδος*

μα του οποίου αναφέρεται σ' ένα από τα ριπίδια, ήταν ηγούμενος της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών ανάμεσα στα έτη 1498/99 και 1503¹³ και ύστερα γίνεται μητροπολίτης Σερρών, κατά την περίοδο γύρω στα 1509 – 1539¹⁴ ή 1512(1517)¹⁵ – 1537. Συνδέεται, επίσης, με διάφορες χορηγίες όχι μόνο στη Μητρόπολη Σερρών, αλλά, και στη Μονή Εικοσιφοίνισσας¹⁶, στη Μονή Ηλιόκαλλη¹⁷, μετόχιο της Εικοσιφοίνισσας και κυρίως στη Μονή της Μεγίστης Λαύρας Αγίου Όρους¹⁸. Ειδικότερα, γνωρίζουμε ότι στη Μητρό-

-*Τουρκοκρατία-Νεώτεροι χρόνοι*, τόμ. Γ', Θεσσαλονίκη 1996, σ. 395. Χρυσοχοΐδη, Ο Μητροπολίτης, σσ. 537-556.

13. Χρυσοχοΐδη, Ο Μητροπολίτης, σ. 546.

14. Χρυσοχοΐδη, Ο Μητροπολίτης, σσ. 537-538.

15. Τη χρονολογία 1512 αναφέρει ο Λαυριώτης μοναχός Σάββας στο *Προσκυνητάριον της Βασιλικής και Σεβασμίας Μονής Μεγίστης Λαύρας... συνθετέν μεν παρά του Πανοσιολογιωτάτου γεροπροηγούμενου και Σκευοφύλακος της αυτής Μονής κυρίου Σάββα... Ενεΐσην 1780*, σ. 45. Στους επισκοπικούς καταλόγους των Σερρών ο Γεννάδιος αναφέρεται μεταξύ 1517 και 1537.

16. Στη Μονή της Εικοσιφοίνισσας ανακαίνισε τη αργυροχρυσόκοσμη επένδυση της εικόνας της Παναγίας Αχειροποίητου, βλ. Δαμασκηνού Μοσχοπούλου, *Η Ιερά Μονή της Εικοσιφοίνισσης μετά των σχετικών προς τα περί αυτής πόλεων και χωρών. Μελέτη τοπογραφική και ιστορική*, Κωνσταντινούπολη 1896, σσ. 21-22. Καφταντζή, *Ιστορία*, τόμ. Γ', σ. 395. Χρυσοχοΐδη, Ο Μητροπολίτης, σ. 544. Η αφιερωματική επιγραφή της εικόνας αναφέρει ως εξής: «*Ανεκαινίσθη ο αργυροχρυσόκοσμος της Θεοτόκου και αχυροποιήτου δι' εξόδου πανιερωτάτου ταπεινού μητροπολίτου Σερρών Γενναδίου εν έτει ζλξ ή ζλς (1529 ή 1528)*», βλ. Μοσχοπούλου, *Η Ιερά Μονή της Εικοσιφοίνισσης*, σ. 21. Καφταντζή, *Ιστορία*, τόμ. Γ', σ. 395, σημ. 511, καθώς, επίσης, δώρισε τρία χειρόγραφα, βλ. Χρυσοχοΐδη, Ο Μητροπολίτης, σ. 544, σημ. 38, όπου η σχετική βιβλιογραφία.

17. Β. Χριστοφορίδη, «*Το μετόχι της Μονής Εικοσιφοίνισσας στις Σέρρες: Παναγία η Ηλιόκαλλη*», *Οι Σέρρες και η περιοχή τους*, τόμ. Β', σ. 532. Δ. Σαμαρά, «*Το Βρέβιον της Μονής Εικοσιφοίνισσας*», *Η Δράμα και η περιοχή της*, Δ' Επιστημονική συνάντηση, Δράμα 16 – 19 Μαΐου 2002, Δράμα 2006, σσ. 327-328.

18. Το 1519 παραχωρεί στη Μονή της Λαύρας ένα πολύτιμο θυματό, βλ. Χρυσοχοΐδη, Ο Μητροπολίτης, σσ. 540-541, ένα χειρόγραφο που περιέχει Λόγους Γρηγορίου του Θεολόγου του 1406, το λεγόμενο χειρόγραφο 1571, βλ. Χρυσοχοΐδη, Ο Μητροπολίτης, σ. 541, καθώς, επίσης, αναφέρεται ως κτήτορας της Τραπεζής το 1526/7. Το 1526 ισχυρός σεισμός κατάρτησε τους τρούλους του καθολικού και της τράπεζας και ο Γεννάδιος επεσκέυασε και τα δύο κτίσματα, βλ. Χρυσοχοΐδη, Ο Μητροπολίτης, σ. 541, σημ. 22, σ. 542, σημ. 23, σημ. 24, όπου η σχετική βιβλιογραφία. Επάνω της πύλης εισόδου της Τράπεζας της Μονής αναγράφεται η εξής αφιερωματική επιγραφή: «*Ο ΠΑΝΙΕ/ΡΩΤΑΤΟΣ ΚΑΙ/ΥΠΕΡΤΙΜΙΟΣ/Μ(ΗΤ)ΡΟΠΟΛΙΤΗΣ/ΣΕΡΡΩΝ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ/ΚΑΙ ΚΤΗΤΩΡ ΤΗΣ/ΠΑΡΟΥΣΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ*», βλ. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ιεροσολυμνική Βιβλιοθήκη*, Α', Πετρούπολης 1891, σ. 346. Π. Παπαγεωργίου, «*Αγίου όρους επιγραφαί*», *Byzantinische Zeitschrift* (1901) 578. *ΘΗΕ*, τόμ. 4, σ. 10. «*Ο πανιερώτατος και υπέρτιμος Μητροπολίτης/Σερρών Γεννάδιος και κτήτωρ της αγίας/τραπέζης της μεγάλης Λαύρας συν τοις αγίοις μεγαλομάρτυσι Θεοδώροις*», βλ. Λαμπάκη, *Περιηγήσεις*, σ. 48, επιγρ. 15. σ. Καφταντζή, *Ιστορία*, τόμ. Α', σ. 139, επιγρ. 97, και χρηματοδοτεί την επισκευή του μεγάλου πύργου στο 1522 της Μονής Μεγίστης Λαύρας, βλ. Καφταντζή, *Ιστορία*, τομ. Γ', σ. 395. Χρυσοχοΐδη, Ο Μητροπολίτης, σ. 541. Σε μαρμάρινη πλάκα του υψηλού πύργου αναγράφεται το όνομα

Στην ελληνική βιβλιογραφία, όπως αναφέρει και η Μπαλλιάν²³, τα ριπίδια της Μητρόπολης Σερρών θεωρούνται χαμένα σήμερα. Ωστόσο, πρόσφατα τα ριπίδια δημοσιεύθηκαν από την Matakieva-Lilkova²⁴, χωρίς όμως να αναφέρεται ο τύπος προέλευσης τους, αλλά μόνο ο αφιερωτής. Όσον αφορά στην προέλευση τους, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι από τις παλιές δημοσιεύσεις του Frolow²⁵ και του Bréhier²⁶ είναι γνωστό ότι τα ριπίδια προέρχονται από το Σκευοφυλάκιο της Μητρόπολης Σερρών και ο Bréhier²⁷ τα χρονολογεί στον 14^ο-15^ο αι., ενώ ο Frolow²⁸ στις αρχές του 16^{ου} αιώνα και η Μπαλλιάν²⁹ στο 1522. Έτσι, έχουμε τη γνώμη ότι η χρονολόγηση τους στο πρώτο μισό του 16^{ου} αι. και η σύνδεσή τους με τον μητροπολίτη Σερρών Γεννάδιο, το όνομα του οποίου αναγράφεται στα ριπίδια, είναι η πιο πιθανή.

2. Ζεύγος ριπιδίων

Το ζεύγος ριπιδίων³⁰ (εικ.4-5) με αριθμό καταγραφής 29216 που εκτίθεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο της Σόφιας προέρχονται, σύμφωνα με παλιότερες δημοσιεύσεις, από τη Μονή του Τιμίου Προδρόμου Σερρών³¹. Κάθε ριπίδιο έχει διαστάσεις 29 x 60 εκ. Είναι κατασκευασμένα από επίχρυσο ασήμι με σμαλτωμένη διακόσμηση. Αποτελείται από ένα κεντρικό δίσκο, στην περιφέρεια του οποίου εντάσσονται έξι μετάλλια και έξι διάχωρα με τρίλοβη απόληξη, που διαχωρίζονται από μαργαριτόμορφα εξάρματα. Το

Μητροπολίτης, σ. 548.

23. Οι Πύλες του Μυστηρίου, σ. 270 (Α. Μπαλλιάν).

24. Matakieva-Lilkova, Objets de culte, σσ. 12-13, εικ. 2-3. Matakieva-Lilkova, Christian Art, σ. 154.

25. Frolow, Les émaux, σ. 136.

26. Bréhier, La sculpture, σ. 93, pl. LXXII.

27. Bréhier, La sculpture, σ. 93.

28. Frolow, Les émaux, σ. 137.

29. Οι Πύλες του Μυστηρίου, σ. 270 (Α. Μπαλλιάν).

30. Perdrizet-Chesnay, La Métropole, σ. 19, πίν. XIII, σ. 141. Kondakov, Makedonia, σσ. 164-165, εικ. 103, 104. Κ. Ζησίου, «Έρευνα και μελέτη των εν Μακεδονία χριστιανικών μνημείων», *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας 1913* (1914) 167-168, εικ. 4-5. Κ. Ζησίου, *Χριστιανικά μνημεία Μακεδονίας*, εν Αθήναις 1914, σ. 51. Bréhier, La sculpture, πίν. LX, εικ. 1. Frolow, Les émaux, σ. 137, πίν. XXII, εικ. 1, 2. Καφταντζή, *Ιστορία*, τόμ. Α', σ. 223, εικ. 353 α, σ. 224, εικ. 353 β. Οικονομάκη-Παπαδοπούλου, *Εκκλησιαστικά αργυρά*, σ. 15, εικ. 21. Matakieva-Lilkova, Objets de culte, εικ. 1, 4. Matakieva-Lilkova, Christian Art, σσ. 152-153, εικ. 63. *Icones et manuscrits Bulgares*, (Κατάλογος Έκθεσης), Bruxelles 2002, σ. 67, εικ. 52. (Μ. Yossifova). Hristianskoe iskusstvo, σ. 47, εικ. 44. (R. Lozanova). Κ. Καλοκύρη, *Τα θεματικά δρώμενα του τελετουργικού της Μεγάλης Εβδομάδας*, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 303, εικ. 49 α.

31. Kondakov, Makedonia, σ. 164. Ζησίου, Έρευνα, σσ. 165, 167, 168. Ζησίου, Χριστιανικά μνημεία, σ. 51. Διόδωρος Καμπανίας, «Περί της εν Σέρραις Μονής του Τιμίου Προδρόμου διαρπαγείσης υπό των Βουλγάρων», *ΓΠ Β'* (1918) 651. Frolow, Les émaux, σ. 136. Οικονομάκη-Παπαδοπούλου, *Εκκλησιαστικά αργυρά*, σσ. 14-15. *Icones et manuscrits*, σ. 47 (R. Lozanova).

ριπίδιο συνδέεται με επίχρυση μεταλλική υποδοχή για να προσαρμόζεται σε ξύλινο κοντάρι.

Α΄ Ριπίδιο: Στο πρώτο ριπίδιο (εικ. 4) και στις δύο όψεις ο κεντρικός δίσκος, μέσα σε μπλε βάθος, φέρει την παράσταση του Χριστού στον εικονογραφικό τύπο του Μέγα Αρχιερέα, με απλωμένα σε ευλογία χέρια. Εκατέρωθέν του, διακρίνεται η επιγραφή³²: «Ι(ΗΣΟΥ)Σ / Χ(ΡΙΣΤΟ)Σ / Ο ΜΕΓΑΣ / ΑΡΧΙΕ/Ρ/Ε/Υ/Σ». Στα μετάλλια, που εντάσσονται γύρω από τον κεντρικό δίσκο, εικονίζεται από ένας άγγελος ημίσωμος, ενώ στα διάχωρα με τρίλοβη απόληξη, από ένα εξαπτέρυγο. Στο κατώτατο μετάλλιο, το οποίο εφάπτεται με την υποδοχή, είναι χαραγμένο ένα μονόγραμμα, το οποίο ερμηνεύεται ως «ΠΡ(Ο)Δ(ΡΟ)Μ(ΟΣ)»³³. Στο σημείο όπου εφάπτεται ο κεντρικός δίσκος με τα μετάλλια και τα τρίλοβα διάχωρα αναπτύσσεται η επιγραφή³⁴ με τον επινίκιο ύμνο: «+ ΑΓΙΟΣ/ ΑΓΙΟΣ/ ΑΓΙΟΣ Κ(ΥΡΙΟ)Σ ΣΑΒΑ/ΩΘ ΠΛ/ΗΡΗΣ Ο ΟΥΡΑΝΟΣ / ΚΑΙ Η / ΓΗ ΤΗΣ ΔΩΞΙΣ Σ/ΟΥ ΩΣ/ ΑΝΑ Ο ΕΝ ΤΗΣ Υ/ΨΥΣ/ΤΗΣ ΕΥΛΟΓΗΜΕ/ΝΟΣ Ω ΕΡ(ΧΩΜΕΝΟΣ)».

Β΄ Ριπίδιο: Στο δεύτερο ριπίδιο (εικ. 5) και στις δύο όψεις, ο κεντρικός δίσκος φέρει την παράσταση του Χριστού Εμμανουήλ με, απλωμένα σε ευλογία, χέρια. Φέρει την επιγραφή³⁵: «Ι(ΗΣΟΥ)Σ / Χ(ΡΙΣΤΟ)Σ / Ο ΕΜΜ/ ΑΝΟΥΗΛ» και στο φωτοστέφανό του η επιγραφή: «Ο/Ω/Ν». Στα μετάλλια που εντάσσονται γύρω από τον κεντρικό δίσκο, εικονίζεται από ένας άγγελος ημίσωμος. Στο σημείο επαφής του κεντρικού δίσκου με τα μετάλλια αναπτύσσεται επιγραφή³⁶ με τον επινίκιο ύμνο: «+ΑΓΙΟΣ/ΑΓΙΟΣ/ΑΓΙΟΣ Κ(ΥΡΙΟ)Σ ΣΑ/ΒΑΩΘ/ΠΛΗΡΗΣ Ο ΟΥΡΑΝΟΣ/ΚΑΙ Η/ΓΗ ΤΗΣ ΔΩΞΙΣ Σ/ΟΥ ΩΣ/ΑΝΑ Ο ΕΝ ΤΗΣ Υ/ΨΥΣ/ΤΗΣ ΕΥΛΟΓΗΜ(Ε)/ΝΟΣ Ο/ΕΡ-ΧΩ(ΜΕΝΟΣ)», ενώ στο κατώτατο μετάλλιο, που συνδέεται με την υποδοχή για το ξύλινο κοντάρι, αναπτύσσεται η επιγραφή³⁷: «ΘΕΟΔ/ΩΡΟΣ ΚΑΙ/ ΓΕΩΡΓΙ/ΟΣ :- ΖΡΒ (=1594)» (εικ. 6).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο διάκοσμος, η εκτέλεση του οποίου ανήκει στις πιο δαπανηρές τεχνικές εκτέλεσης του σμάλτου. Ωστόσο, όπως και στο προηγούμενο ζεύγος ριπιδίων, πρόκειται για ένα πιο απλό τρόπο

32. Ζησίου, Έρευνα, σ. 167, επιγρ. 56. Ζησίου, Χριστιανικά μνημεία, σ. 51, επιγρ. 56. Καφταντζή, Ιστορία, τόμ. Α΄ σ. 224.

33. Ζησίου, Χριστιανικά Μνημεία, σ. 51, επιγρ. 56.

34. Την επιγραφή δημοσιεύουν ο Ζησίου, Χριστιανικά Μνημεία, σ. 51, επιγρ. 56. Καφταντζής, Ιστορία, τόμ. Α΄, σ. 224. Icones et manuscrits, σ. 47 (Lozanova).

35. Ζησίου, Χριστιανικά μνημεία, σ. 52, επιγρ. 57.

36. Ζησίου, Έρευνα, σ. 168, επιγρ. 57. Ζησίου, Χριστιανικά μνημεία, σ. 52, επιγρ. 57. Καφταντζή, Ιστορία, τόμ. Α΄, σ. 224.

37. Την επιγραφή δημοσιεύουν Ζησίου, Έρευνα, σ. 168, επιγρ. 57. Ζησίου, Χριστιανικά μνημεία, σ. 52, επιγρ. 57. Καφταντζή, Ιστορία, τόμ. Α΄, σ. 225. Ο Λαμπάκης δημοσιεύει μόνο τη χρονολογία. Βλ. Λαμπάκη, Περιηγήσεις, σ. 78, επιγρ. 121. Ο Kondakov και ο Frolow αναφέρουν λανθασμένα ότι τα ριπίδια χρονολογούνται στο 1592, βλ. Kondakov, Makedonia, σ. 164. Frolow, Les émaux, σσ. 137, 138.

εκτέλεσης σε σχέση με τα βυζαντινά περίκλειστα σμάλτα, που εντάσσεται σε ένα μεταβατικό στάδιο από τον περίκλειστο τύπο στο συρματερό.

Σχετική συγγένεια, όσον αφορά κυρίως στο σχήμα με τα ριπίδια της Μονής Τιμίου Προδρόμου, έχουν τα ριπίδια (1468)³⁸ της Μονής Ζωγράφου, σήμερα στη Μονή της Πάτμου και με τα ριπίδια (15^{ος} αιώνας)³⁹ της Μονής Routna στη Ρουμανία (εικ. 3). Ωστόσο, τα ριπίδια της Μονής Τιμίου Προδρόμου είναι πανομοιότυπα όσον αφορά στις διαστάσεις, στο σχήμα, στον τρόπο εκτέλεσης, στις διαστάσεις και στην αναγραφόμενη επιγραφή με τα ριπίδια του Σκευοφυλάκιου της Μητρόπολης Σερρών (αρχές 16^{ου} αιώνα) (εικ. 1-2). Όσον αφορά στο μονόγραμμα του Α΄ ριπίδιου (εικ. 6), ο Kondakov⁴⁰ το συνδέει με τίτλο μητροπολίτου. Ο Παπαγεωργίου⁴¹ και ο Καφταντζής⁴² το ερμηνεύουν ως μονόγραμμα της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών. Ο Ζησίου⁴³ και ο Frolow⁴⁴ πιστεύουν, επίσης, ότι το μονόγραμμα συνδέεται με τη λέξη «Πρόδρομος», γεγονός που το συνδέει με τη Μονή Τιμίου Προδρόμου. Το ίδιο μονόγραμμα συναντάμε σε πλήθος άλλα αντικείμενα που συνδέονται με τη Μονή, όπως σε ναόσχημο κιβωτίδιο (1613)⁴⁵ της Μονής Τιμίου Προδρόμου, σήμερα στο Μουσείο Μπενάκη στην Αθήνα, σε μαρμάρινη πλάκα από φιάλη⁴⁶ που φυλάσσεται στον κάτω όροφο της βιβλιοθήκης της Μονής Τιμίου Προδρόμου, στη λεκάνη της κρήνης κοντά στο ελαιοτριβείο της Μονής⁴⁷, σε μια κρήνη (1642)⁴⁸ της δυτικής πλευράς της αυλής, σε πλάκα⁴⁹ από κίτρινο πωρόλιθο, εντοιχισμένη στο νότιο εξωτερικό τοίχο του κτηρίου της αυλής της Μονής Τιμίου Προδρόμου, σε μικρά μανουάλια⁵⁰ του μεσονυκτίου και της λιτής της Μονής Τιμίου Προδρόμου,

38. Byzantium, σσ. 132-133, εικ. 69 (V.N.Marinis)

39. Bréhier, *La sculpture*, πίν. LX. 2.

40. Kondakov, *Makedonia*, σ. 157.

41. Παπαγεωργίου, *Αί Σέρραι και τα προάστια*, σ. 308.

42. Καφταντζή, *Ιστορία*, τόμ. Α΄, σ. 225.

43. Ζησίου, *Χριστιανικά μνημεία*, σ. 51.

44. Frolow, *Les émaux*, σ. 138.

45. Frolow, *Les émaux*, σ. 138 σημ. 5. Βλ. Kondakov, *Makedonia*, σ. 167, εικ. 106. Νικολάου, *Θησαυροί*, σ. 71, εικ.1. *Οι Πύλες του Μυστηρίου*, εικ. 96, σ. 270 (Α. Μπαλλιάν). *Η Ελλάδα του Μουσείου Μπενάκη*, Αθήνα 1997, σσ. 330-331, εικ. 546-547. *From Byzantium to Modern Greece. Hellenic Art in Adversity, 1453-1830*, (Κατάλογος Έκθεσης), New York 2005, σ. 88, εικ. 30.

46. Καφταντζή, *Ιστορία*, σ. 219, τόμ. Α΄, εικ. 346.

47. Καφταντζή, *Ιστορία*, τόμ. Α΄, σ. 232, εικ. 371. Ξ. Σαββοπούλου-Κατσίκη, «Το οικοδομικό χρονικό της Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών: σωζόμενες επιγραφικές μαρτυρίες», Διεθνές Συνέδριο «Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την αρχαία στη μεταβυζαντινή κοινωνία», Σέρρες 29 Σεπτεμβρίου-3 Οκτωβρίου 1993, Β΄ τόμ., Θεσσαλονίκη 1998, σ. 378, εικ. 5, 7.

48. Σαββοπούλου-Κατσίκη, *Το οικοδομικό χρονικό*, σ. 377, εικ. 3-4.

49. Καφταντζή, *Ιστορία*, τόμ. Α΄, σσ. 161-162, επιγρ.168.

50. Β. Κατσαρού-Χ. Παπαστάθη, «Ο “Νέος Μέγας Κόδιξ” της Μονής Τιμίου Προδρό-

σε ασημένιο ποτήριο (1838)⁵¹ της Μονής Τιμίου Προδρόμου, σήμερα στο Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών κ.ά. Συνεπώς, το μονόγραμμα αυτό συνδέεται ανεπιφύλακτα με τη Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών.

Θα πρέπει να τονίσουμε, ότι στην ελληνική βιβλιογραφία τα ριπίδια αυτά θεωρούνται σήμερα χαμένα. Ωστόσο, τα ριπίδια έχουν δημοσιευθεί πρόσφατα στη Βουλγαρία από την Matakieva-Lilkova⁵², η οποία αναφέρει ότι σύμφωνα με τον Kondakov, τόπος προέλευσης είναι η Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών, από τη Lozanova⁵³, η οποία, επίσης, αναφέρει ότι προέρχονται από τη Μονή Προδρόμου Σερρών, όπως και οι παλαιότερες δημοσιεύσεις των Kondakov⁵⁴, Ζησίου⁵⁵, Frolow⁵⁶, Οικονομάκη-Παπαδοπούλου⁵⁷.

Σχετικά με την επιγραφή του Β΄ ριπιδίου (εικ. 7), που βρίσκεται στο κατώτατο μετάλλιο και φέρει τα ονόματα «Θεόδωρος και Γεώργιος» υποθέτουμε ότι αναφέρονται στους τεχνίτες των ριπιδίων⁵⁸. Σύμφωνα με την Lozanova⁵⁹, τα ριπίδια της Μονής Τιμίου Προδρόμου πιθανότατα είναι έργο των ίδιων αργυροχρυσόχων που εκτέλεσαν και τα ριπίδια της Μητρόπολης Σερρών. Ωστόσο, έχουμε τη γνώμη ότι τα ριπίδια μπορεί να είναι έργα του ίδιου εργαστηρίου.

3. Θύρα εισόδου

Η θύρα εισόδου⁶⁰ (εικ. 8) έχει αριθμό καταγραφής 29273 και διαστάσεις 207 x 118 εκ. Σήμερα βρίσκεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο της Σόφιας, αλλά όπως μας πληροφορούν ο Ζησίου⁶¹ και ο Στρατής⁶², προέρχεται από τη Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών, όπου ήταν τοποθετημένη στο «μακρυναρίκι» της Μονής, στοά που οδηγούσε στο καθολικό⁶³.

Σε κάθε θυρόφυλλο υπάρχουν τέσσερα διάχωρα. Τα διάχωρα αυτά ορίζουν τρεις ταινίες με ένθετα πλακίδια από κόκαλο που σχηματίζουν με

μου Σερρών», *Σερραϊκά Ανάλεκτα* 1 (1992) 203, επιγρ. 84.

51. Kakavas, *Ecclesiastical objects*, εικ. 13.

52. Matakieva-Lilkova, *Objets de culte*, εικ. 1, 4. Matakieva-Lilkova, *Christian Art*,

53. *Hristianskoe iskusstvo*, σ. 47

54. Kondakov, *Makedonia*, σ. 164

55. Ζησίου, *Έρευνα*, σσ. 165, 167, 168. Ζησίου, *Χριστιανικά μνημεία*, σ. 51.

56. Frolow, *Les émaux*, σ. 136.

57. Οικονομάκη-Παπαδοπούλου, *Εκκλησιαστικά αργυρά*, σσ. 14-15.

58. Καφταντζή, *Ιστορία*, τόμ. Α΄, σ. 225. Κατσαρού-Παπαστάθη, *Ο νέος μέγας κώδιξ*, σ. 202, επιγρ. 76.

59. *Hristianskoe iskusstvo*, σ. 47 (R. Lozanova).

60. Ε. Στράτη, «Η Ιερά Μονή του Τιμίου Προδρόμου παρά τας Σέρρας», *ΔΧΑΕ*, πέρ. Β΄, τόμ. Γ΄ (1926), σ. 6. Ηγούμενος Χριστόφορος, *Προσκυνητάριον της εν Μακεδονία παρά τη πόλει των Σερρών Μονής Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου*, Λειψία 1904, σ. 13. Matakieva-Lilkova, *Christian Art*, σσ. 108-109, εικ. 41.

61. Ζησίου, *Έρευνα*, σ. 169. *Χριστιανικά μνημεία*, σ. 53, επιγρ. 58.

62. Στράτη, *Η Ιερά Μονή*, σ. 6.

63. Ζησίου, *Έρευνα*, σ. 169. Καφταντζή, *Ιστορία*, τόμ. Α΄, σ. 228.

διάφορους συνδυασμούς ποικίλα διακοσμητικά θέματα.

Στα πρώτα επάνω διάχωρα αναπτύσσεται ως διακοσμητικό θέμα σφαιρικό ανθοδοχείο με άνθη. Στα δεύτερα διάχωρα (εικ. 9), τα οποία είναι κατά κύριο λόγο διακοσμημένα με σταυρό και τις συντομογραφίες «I(HΣΟΥ)Σ / X(PΙΣΤΟΣ)», στο άνω μέρος αναπτύσσεται η ακόλουθη αφιερωματική επιγραφή⁶⁴: «+ ΕΓΗΝΕΝ Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΠΗΛΙ ΔΙ Ε/ΞΟΔΟΥ ΤΟΥ ΤΙΜΙΩΤΑΤΟΥ ΑΡΧΩΝΤΟΣ ΚΥΡΟΥ/ ΑΓΓΕΛΟΥΔΙ Κ(ΑΙ) Π(Ρ)ΟΤΕΚΔΙΚΟΥ ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝ/ΤΟΣ ΚΥΡΟΥ ΤΙΜΟΘΕΟΥ· ΗΓΟΥΜΕΝΕΥΟΝ» αριστερά και «/ΤΟΣ ΓΑΛΑΚΤΙΟΥ ΙΕΡΟ/ΜΟΝΑΧΟΥ· ΧΗΡ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙ/ΝΟΥ ΤΟΥ ΤΡΑΠΕΖΟ(Υ) ΝΤΑΙΟΥ· / ΕΠΙ ΕΤΟΥΣ ΖΡΚΘ : (=1621) Α(Υ)ΓΟΥΣΤΩ ΚΗ (28)» δεξιά. Στα τρίτα κατά σειρά διάχωρα παριστάνεται από ένα εξάκτινο άστρο ανάμεσα στις ακτίνες του οποίου εκφύονται άνθη. Στα τέταρτα, κατώτερα διάχωρα, η επιφάνεια καλύπτεται από γαρικιодές κόσμημα με τριγωνικά ένθετα πλακίδια, από κόκαλο και ξύλο εναλλάξ. Το υλικό της διακόσμησης με την τεχνική της ενθετικής, συνίσταται από κομμάτια φιλντισιού ή κόκαλου ή ανοιχτόχρωμου ξύλου, τα οποία τοποθετούνται μέσα σε αβαθείς υποδοχές της επιφάνειας⁶⁵. Η τεχνική αυτή, που κατάγεται από την Ανατολή⁶⁶, συγκεκριμένα από την Μαμελουκική Αίγυπτο⁶⁷, διαδίδεται στην Κωνσταντινούπολη κυρίως μετά την οθωμανική κατάκτηση της Αιγύπτου το 1512.

Η θύρα εισόδου, από τεχνική άποψη, παρουσιάζει κοινά στοιχεία με ένα δυσκλές αναλόγιο⁶⁸, ένα σεντούκι⁶⁹ (εικ. 10) και μια πολυθρόνα⁷⁰ (εικ. 11) της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών, τα οποία πιθανότατα είναι επίσης έργα του ίδιου τεχνίτη. Σχετικά με τα πρόσωπα που μνημονεύονται στην αφιερωματική επιγραφή, θα σημειώσουμε ότι ο τεχνίτης Κωνσταντίνος Τραπεζούντιος πρέπει να ήταν ταυτόχρονα και αργυροχρυσόχοος και να ταυτίζεται με τον περίφημο χρυσόχοο της οθωμανικής αυτοκρατορίας Κωνσταντίνο Τραπεζούντιο, που υπήρξε δάσκαλος χρυσοχοϊκής στην Τραπεζούντα των σουλτάνων Σελήμ Α΄ και Σουλεϊμάν Α΄⁷¹. Ο μητροπολίτης Τιμόθεος, που γνωρίζουμε ότι αναφέρεται ως ηγούμενος της Μονής Τιμίου Προδρόμου μέχρι το 1615, γίνεται Μητροπολίτης Σερρών από το 1616⁷². Ο

64. Η επιγραφή δημοσιεύεται από τους: Λαμπάκη, Περιηγήσεις, σ. 79, επιγρ. 126. Ζησίου, Έρευναί, σσ. 169-170, επιγρ. 58. Ζησίου, Χριστιανικά μνημεία, σ. 53, επιγρ. 58. Καφταντζή, Ιστορία, τόμ. Α΄, σ. 228, επιγρ. 363 α - β.

65. Κ. Μακρή, *Εκκλησιαστικά ξυλόγλυπτα*, Αθήνα 1982, σσ. 16, 21.

66. Μακρή, *Εκκλησιαστικά ξυλόγλυπτα*, σ. 22.

67. E. Kühnel, «Der mamlukische Kassettenstil», *Kunst des Orient* 1 (1950) 59. *Θησαυροί του Αγίου Όρους* (Κατάλογος Έκθεσης), Θεσσαλονίκη 1997, σ. 431 (Α. Μπαλλιάν).

68. Ζησίου, Έρευναί, σ. 169, εικ. 6.

69. Ξυδά, Το μοναστήρι, σ. 86.

70. Ξυδά, Το μοναστήρι, σ. 86.

71. Χ. Κουτελάκη, *Έλληνες Αργυροχρυσόχοοι και ξυλογλύπτες*, Αθήνα 1996, σ. 166, επιγρ. 383.

72. Αυτή η πληροφορία αναφέρεται στο «Χρονικό του Παπασυναδινού», βλ. Π. Πέν-

ίδιος συνδέεται, επίσης, με το ναόσχημο κιβωτίδιο (1612)⁷³ της Μονής Τιμίου Προδρόμου, σήμερα στο Μουσείο Μπενάκη στην Αθήνα, όπου αναφέρεται ως ηγούμενος της Μονής και πιθανόν με μία επισκοπική μίτρα (τέλη 17^{ου} αιώνα)⁷⁴, σήμερα στο Μουσείο Μπενάκη στην Αθήνα. Ο Γαλάκτιος, που μνημονεύεται επίσης στην αφιερωματική επιγραφή, προσέφερε, επίσης, τη διακόσμηση του νάρθηκα της Μονής Τιμίου Προδρόμου (1630)⁷⁵ και την επισκευή της θύρας (1634)⁷⁶ του παρεκκλησίου των Ταξιαρχών της Μονής Τιμίου Προδρόμου.

να, «Το χρονικόν των Σερρών» του Παπασυναδινού, μετ' εισαγωγικής μελέτης», *Σερραϊκά Χρονικά* 1 (1938) 30-31. Γ. Καφταντζή, «Η Σερραϊκή χρονογραφία του Παπασυνδιανού», *Σερραϊκά Χρονικά* 9 (1982-1983) 29-30. Π. Πέννα, *Ιστορία των Σερρών*, εκδ. Β', Αθήνα 1966, σσ. 458-459. Νικολάου, Θησαυροί, σ. 73.

73. «ΓΕΓΟΝΕ ΔΙΑ ΧΑΡΙΤΙ ΤΟΥ Χ(ΡΙΣΤ)ΟΥ ΤΩ ΠΑΡΩΝ ΚΙΒΩΤΙΟ/ΔΙ ΕΞΟΔΟΥ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ/ΧΑΤΖΗ ΑΦΙΕΡΘΕΙ ΤΗ ΑΓΙΑ ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΠΡ(Ο)ΔΡ(ΟΜΟΥ) ΖΡΚΑ (1612)», «ΟΡΟΣ ΤΩ ΜΕΝΙΚΕΟ» «ΠΡ(Ο)ΔΡ(Ο)Μ(ΟΥ)», «ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΧΑΤΖΙΣ ΜΟΝΑΧΟΣ ΖΡΚΑ (1613) ΕΠΙ ΤΗΝ ΗΓΟΥΜ(ΕΝΙΑ) ΤΟΥ ΠΑΝΟΙ(ω(τα)του ιερομονάχου κυρού Τιμοθέου», βλ. Θησαυροί της Ορθοδοξίας, σ. 270, εικ. 96 (Α. Μπάλλιαν). *From Byzantium*, σ. 88, εικ. 30. Η επιγραφή δημοσιεύεται με μικρές διαφορές στο Νικολάου, Θησαυροί, σ. 72.

74. Η μίτρα με αριθμό καταγραφής Γ,785, Ευρ. 9354, έχει διαστάσεις 0,18 x 0, 18 εκ. Νικολάου, Θησαυροί, σσ. 78-79, εικ. 4.

75. Ευδά, Το μοναστήρι, σσ. 74-75. Την επιγραφή δημοσιεύουν ο Ζησίου και ο Καφταντζής: «+ΑΝΙΣΤΟΡΗΘΕΙ Ο ΘΕΙΟΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΣ ΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΣΕΒΑΣΜΙΑΣ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΜΟ/ΝΗΣ ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ ΕΝΔΟΞΟΥ ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΚΑΙ ΒΑΠΤΙΣΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΙ Ε/ΞΟΔΟΥ ΠΑΝΤΟΣ ΤΩΝ ΤΙΜΙΟΤΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΥΓΕΝΕΣΤΑΤΩΝ ΑΜΠΑΤΖΗΛΩΝ ΚΥΡ/ ΓΕΡΑΚΗ - ΜΑΥΡΟΥΔΙ ΖΑΓΩΡΗ. ΣΑΡΑΚΥΝΟΥ ΠΑΣΧΑΛΗ ΒΟΥΛΤΖΗΟΥ/ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΑΥΡΟΥΔΙ - ΚΥΡΚΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ - ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΑΙ ΧΡΗΣΤΟΥ / ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΙΕΡΩΤΑΤΟΥ ΜΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΣΕΡΡΩΝ ΚΥΡΟΥ ΔΑΝΙΗΛ / ΗΓΟΥΜΕΝΕΥΟΝΤΟΣ ΔΕ ΤΟΥ ΠΑΝΟΣΙΩΤΑΤΟΥ ΚΑΘΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΚΥΡΟΥ ΓΑΛΑΚΤΙΟΥ/ ΕΠΗ ΕΤΟΥΣ ΖΡΛΗ (1630)», βλ. Ζησίου, Έρευνα, σ. 176, επιγρ. 64. Καφταντζή, *Ιστορία*, τόμ. Α', σ. 229.

76. Την αφιερωματική επιγραφή δημοσιεύει ο Στράτης «Ανιστορήθη ό πάνσεπτος και θεΐος οΰτος Ναός, ή Σύναξις τών Παμμεγίστων Ταξιαρχών Μιχαήλ και Γαβριήλ και πασών τών Έπουρανίων δυνάμεων Άσωμάτων, δι' έξόδου παντός του Όσιωτάτου Κυρού Άκακίου μοναχού επί της Ήγουμενείας του του Κυρού Γαλακτίου. Έτος ζρομβ' (1634) μηνι Ίουλίου 1 Ίνδικτιώνος 2», βλ. Στράτη, Η Ιερά Μονή, σ. 11. Με μικρές διαφορές την επιγραφή δημοσιεύουν ο Καφταντζής «+ ΑΝΙΣΤΟΡΗΘΗ'Ο ΘΕΪΟΣ & ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ ΟΥΤΟΣ ΝΑΟΣ' Η' ΣΗΝΑΕΙΣ ΤΩΝ ΠΑΝΜΕΓΕΙΣΤΟΝ/ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ. ΜΙΧΑΗΛ & ΓΑΒΡΙΗΛ. & ΕΚ ΠΑΣΩΝ ΤΟΝ ΕΠΟΥΡΑΝΙΩΝ ΔΗΝΑ'/ΜΕΩΝ ΑΣΩΜΑΤΩΝ ΔΗ ΕΞΟΔΟΥ ΠΑΝΤΟΣ ΤΟΥ ΟΣΙΟΤΑΤΟΥ ΚΥΡΟΥ. ΓΑΛΑΚΤΙΟΥ. ΕΤΟΥΣ ΖΡΜΒ ΜΗΝ ΙΟΥΛΙΟΥ Ι. 5 Β (= Ίνδικτιώνος Β'), βλ. Καφταντζή, *Ιστορία*, τόμ. Α', σ. 230, επιγρ. 367 και ο Κατσαρός-Παπαστάθης, «+ Άνιστορίσθη ό θεΐος και πάνσεπτος ναός ή σύναξις τών παμμεγίστων (lit.Δυνάμεων) Ταξιαρχών Μιχαήλ και Γαβριήλ και εκ πασών τών έπουρανίων Δυνάμεων Άσωμάτων, δι' έξόδου (δè) παντός του όσιωτάτου Κυρού Άκακίου Μοναχού επί της Ήγουμενείας του Κυρού Γαλακτίωνος. Έτους ζρομβ' (ή 1634) μηνι Ίουλίου 1 η ίνδικτ. β!», βλ. Κατσαρού-Παπαστάθη, Ο νέος μέγας κώδιξ, σ. 200, επιγρ. 73.

4. Αργυρή επένδυση εικόνας Παναγίας Οδηγήτριας

Η επένδυση της εικόνας της Παναγίας Οδηγήτριας⁷⁷ (εικ. 12), με αριθμό καταγραφής 29041, έχει διαστάσεις 108 x 90 εκ. Σήμερα βρίσκεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο της Σόφιας, αλλά με βάση τα στοιχεία της έρευνας, προέρχεται από τη Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών. Στο κέντρο της επένδυσης παριστάνεται σε προτομή η Παναγία Οδηγήτρια, κρατώντας τον μικρό Χριστό στο αριστερό της χέρι, ενώ το δεξιό υψώνει μπροστά στο στήθος της σε δέηση. Εκατέρωθεν της κεφαλής της, εικονίζεται μικρογραφικά από έναν ολόσωμο άγγελος που πατάει πάνω σε σύννεφο και κρατάει μετάλλιο, όπου είναι χαραγμένη η προσωνυμία της : «*Μ(ΗΤΗ)Ρ / Θ(ΕΟ)Υ*». Το πλαίσιο της εικόνας κοσμείται με επιχρυσωμένους ανθισμένους βλαστούς. Το επάνω μέρος του πλαισίου φέρει δύο μορφές προφητών, ενώ στις δύο κάθετες πλευρές του πλαισίου εικονίζονται από τέσσερις μορφές προφητών. Όσον αφορά στο κάτω μέρος του πλαισίου, φέρει στις δύο άκρες του από μια μορφή προφήτη σε προτομή και στη μέση παριστάνεται ένα εξαπτέρυγο. Η αφιερωματική επιγραφή⁷⁸ που αναπτύσσεται μέσα σε πλαίσιο στην αριστερή πλευρά έχει ως ακολούθως: «*ΗΡΓΥΡΩΘΗ Η ΠΑΡΟΥΣΑ/ ΠΑΝΑΓΙΑ ΕΛΕΟΥΣΑ/ ΑΠΟ ΠΛΕΙΣΤΩΝ ΒΟΗΘΕΙΑΣ/ ΟΙΚΕΤΩΝ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ/ ΤΗΣ ΤΟΝ ΚΥΡΙΟΝ ΤΕΞΑΣΗΣ / ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΑΝΑΣΣΗΣ / ΤΟΥΣ ΟΠΟΙΟΥΣ ΛΥΤΡΩΣΑΤΩ / ΑΠΑΝΤΑΣ ΑΠΑΛΛΑΞΑΤΩ / ΕΚ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΤΗΣ ΑΙΣΧΥΝΗΣ / ΤΗΣ ΚΟΛΑΣΕΩΣ ΕΚΕΙΝΗΣ*». Στη δεξιά πλευρά συνεχίζει άλλη επιγραφή⁷⁹ «*ΠΑΡΑ ΧΡΥΣΟΧΟΥ ΤΕΧΝΙΤΟΥ / ΧΡΗΣΤΟΥ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΙΤΟΥ 1765*». Η επένδυση της Παναγίας Οδηγήτριας, σύμφωνα με την μαρτυρία του ηγούμενου της Μονής Τιμίου Προδρόμου Χριστοφόρου⁸⁰, του αρχιμ. Κουντιάδη⁸¹ και του επισκόπου Μάξιμου Ξυδά⁸², κατασκευάστηκε το 1760 «με τη συνδρομή πολλών Χριστιανών», ενώ η αφιερωματική επιγραφή αναφέρει την χρονολογία 1765. Ο επίσκοπος Μάξιμος Ξυδάς αναφέρει, επίσης, ότι η επένδυση αυτή προέρχεται από τον εξωνάρθηκα της Μονής Τιμίου Προδρόμου, το Μεσονυκτικό⁸³, ενώ ο Καφταντζής μας πληροφορεί ότι ήταν τοποθετημένη επάνω στον τάφο του κτήτορα Ιωάν-

77. Matakieva-Lilkova, *Objets de culte*, σ. 27, εικ. 17. Matakieva-Lilkova, *Christian Art*, σσ. 194-195, εικ. 84.

78. Την επιγραφή δημοσιεύουν: Λαμπάκη, *Περιηγήσεις*, σσ. 77-78, επιγρ. 117. Ζησίου, *Έρευναι*, σ. 164, επιγρ. 53. Ζησίου, *Χριστιανικά μνημεία*, σ. 48, επιγρ. 53. Καφταντζή, *Ιστορία*, τόμ. Α', σ. 238, επιγρ. 384. Κατσαρού-Παπαστάθη, *Ο νέος μέγας κώδιξ*, σ. 194, επιγρ. 43.

79. Ζησίου, *Έρευναι*, σ. 164, επιγρ. 53. Ζησίου, *Χριστιανικά μνημεία*, σ. 48, επιγρ. 53. Καφταντζή, *Ιστορία* τόμ. Α', σ. 238, επιγρ. 384. Κουτελάκη, *Έλληνες Αργυροχρυσοχόοι*, σ. 223, επιγρ. 728.

80. Χριστοφόρου, *Προσκυνητάριον*, σ. 48.

81. Κουντιάδη, *Σύντομος ιστορική επισκόπησις*, σ. 25.

82. Ξυδά, *Το μοναστήρι*, σ. 76.

83. Ξυδά, *Το μοναστήρι*, σ. 76.

νη⁸⁴. Σήμερα, η αργυρή επένδυση της Παναγίας βρίσκεται σε αποθήκη του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου της Σόφιας.

Σύμφωνα με τον Κακαβά, ένα στέμμα του Βυζαντινού Μουσείου Αθηνών με αριθμ. καταγραφής ΒΜ 1849 και διαστάσεων 28,5x10,7 εκ., το οποίο προέρχεται από τη Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών, ανήκει πιθανώς στην επένδυση της Παναγίας, έργο του Χρήστου του Ιωαννίτου. Η υπόθεση αυτή μας φαίνεται λανθασμένη, καθώς στην επένδυση της εικόνας δεν υπάρχουν τεχνικά στοιχεία στήριξης στέμματος.

5. Αργυρή επένδυση εικόνας αγίου Ιωάννου Προδρόμου με σκηνές από το βίο του

Η αργυρή επένδυση της εικόνας του αγίου Ιωάννου του Προδρόμου⁸⁵, (εικ. 13) με αριθμό καταγραφής 29054 (29053), έχει διαστάσεις 150x130 εκ. Σήμερα, βρίσκεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο της Σόφιας, αλλά με βάση τα στοιχεία της έρευνας, προέρχεται από τη Μονή του Τιμίου Προδρόμου Σερρών. Η επένδυση χρονολογείται στο 1799, σύμφωνα με την αφιερωματική επιγραφή, η οποία αναγραφόταν σε ασημένιο έλασμα στο κάτω μέρος της επένδυσης. Το έλασμα αυτό (εικ.14), μετά από προσωπική έρευνα, διαπιστώθηκε ότι φυλάσσεται σήμερα στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών με αριθμό καταγραφής ΒΜ 1850 και διαστάσεις 58 x 6,2 εκ.⁸⁶ Η εν λόγω επένδυση ήταν κατασκευασμένη για την εικόνα του αγίου Ιωάννου του Προδρόμου του έτους 1655⁸⁷ που σώζεται σήμερα και είναι τοποθετημένη στην αριστερή πλευρά του τέμπλου του καθολικού της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών⁸⁸ (εικ. 15).

Στο κέντρο της επένδυσης παριστάνεται ο άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος, ολόσωμος, άπτερος, όπως συνηθίζεται στη βυζαντινή περίοδο. Ευλογεί με το δεξί του χέρι, ενώ με το αριστερό κρατάει ράβδο, που απολήγει σε σταυρό, και ανοιχτό ειλητάριο, όπου αναγράφεται το κείμενο⁸⁹: «*METANO/EITE HΓΓI /KE ΓAP/ H ΒΑΣΙΛΕI/A ΤΩΝ ΟΥ/PANΩΝ*». Πλάι του, αριστερά, βρίσκεται ο πέλεκυς, ενώ δεξιά, μέσα σε δίσκο, η κομμένη κεφαλή του Προδρόμου. Στο βάθος αποδίδεται ανθικός διάκοσμος.

Στο πλαίσιο της επένδυσης της εικόνας εντάσσονται σκηνές από το βίο του Προδρόμου⁹⁰. Εξαιτίας της απώλειας του άνω μέρους του πλαισίου,

84. Καφταντζή, Ιστορία, τόμ. Α', σ. 238, επιγρ. 384.

85. Matakieva-Lilkova, Objets de culte, σ. 44, εικ. 34. Icones et manuscrits, σ. 83, εικ. 72 (R. Lozanova). Hristianskoe iskusstvo, σ. 55, εικ. 58. (R. Lozanova).

86. Η φωτογραφία προέρχεται από το αρχείο του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου Αθηνών. Βλ. επίσης, Kakavas, Ecclesiastical objects, σ. 132, εικ.8.

87. Η εικόνα έγινε με τη συνδρομή του Προηγούμενου Γρηγορίου, βλ. Κουντιάδη, Σύνομος Ιστορική επισκόπησις, σ. 24. Ξυδά, Το μοναστήρι, εικ. στη σ. 4, σ. 75-76.

88. Καφταντζή, Ιστορία, τόμ. Α', σ. 231.

89. Ματθ. 3:2.

90. Γενικά για τις σκηνές της ζωής του Προδρόμου βλ. Α. Κατσιώτη, *Οι Σκηνές της*

σήμερα οι σκηνές που έχουν διασωθεί στην επένδυση είναι ένδεκα. Στο αριστερό πλαίσιο οι σκηνές από επάνω προς τα κάτω είναι: 1. Ο Ευαγγελισμός του Ζαχαρία (δεν σώζεται ολόκληρη), 2. Το Κήρυγμα του Προδρόμου στην έρημο, 3. Η Βάπτισμα του Χριστού, 4. Ο Πρόδρομος μπροστά στον Ηρώδη, 5. Η Φυλάκιση του Προδρόμου, 6. Η Εύρεση της κεφαλής του Προδρόμου. Στο δεξιό πλαίσιο συνεχίζουν οι σκηνές: 7. Το Κήρυγμα του Προδρόμου στους δύο μαθητές του (τον Ανδρέα και τον Ιωάννη) και στους στρατιώτες στην έρημο, 8. Το Συμπόσιο του Ηρώδη και ο χορός της Σαλώμης, 9. Ο Αποκεφαλισμός του Προδρόμου, 10. Η Ηρωδιάδα παραλαμβάνει την κεφαλή του Προδρόμου από τη Σαλώμη και 11. Ο Ενταφιασμός του Προδρόμου.

Το μεγαλύτερο τμήμα του άνω μέρους του πλαισίου δεν σώζεται σήμερα στην επένδυση της εικόνας του Προδρόμου. Το πλαίσιο αυτό, όπως διαπιστώσαμε, βρίσκεται σήμερα στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών με αριθμό καταγραφής ΒΜ 1851 και διαστάσεις 84x20 εκ.⁹¹ (εικ. 16). Με βάση αυτό το έλασμα αναγνωρίζουμε, ότι οι σκηνές στο άνω μέρος του αργυρού πλαισίου είναι οι εξής: Ο Ασπασμός της Ελισάβετ και της Παναγίας, Η Γέννηση του Προδρόμου, Η Φυγή της Ελισάβετ, Η Σφαγή του Ζαχαρία και Η Εμφάνιση του αγγέλου στον Πρόδρομο. Η επένδυση της εικόνας του Προδρόμου, έτσι όπως σώζεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο της Σόφιας, σήμερα δεν φέρει αφιερωματική επιγραφή. Η επιγραφή αυτή είναι χαραγμένη, όπως είπαμε, σε ασημένιο έλασμα που σήμερα βρίσκεται στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών. Η επιγραφή⁹² έχει ως

Ζωής και ο Εικονογραφικός Κύκλος του Αγίου Ιωάννη Προδρόμου στη Βυζαντινή Τέχνη, (Διδακτορική διατριβή που εγκρίθηκε από το τμήμα ιστορίας – Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων), Αθήνα 1998.

91. Η φωτογραφία προέρχεται από το αρχείο του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου Αθηνών. Ο Κακαβάς αναφέρει ότι το έλασμα αυτό είναι έργο κάποιου ηπειρώτη αργυροχρυσόχου και πιθανότατα των Καλαρρυτών αργυροχρυσόχων, χωρίς να αναφέρει το όνομα του αργυροχρυσόχου Χρίστου Ιωαννήτου, βλ. Kakavas, *Ecclesiastical objects*, σ. 133, εικ. 11.

92. Ζησίον, Έρευναί, σ. 165, επιγρ. 54. Ζησίον, Χριστιανικά μνημεία, σ. 49, επιγρ. 54. Καφταντζή, *Ιστορία*, τόμ. Α', σ. 238, επιγρ. 385. Kakavas, *Ecclesiastical objects*, σ. 132. Με βάση σημείωμα σε κώδικα (αριθμ. 375) της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών, το οποίο σήμερα βρίσκεται στο Κέντρο «Ivan Dujčev» στη Σόφια, πληροφορούμεθα, επίσης, για το κείμενο της αφιερωματικής επιγραφής της επένδυσης, βλ. Κατσαρού-Παπαστάθη, Ο νέος μέγας κώδιξ, σ. 195, επιγρ. 44. Η ακόλουθη επιγραφή πιθανότατα είναι προσθήκη του ιδίου ηγούμενου Θεοδοσίου που έγραψε τον κώδικα 375 το 1877, βλ. «Ἐπί Σκευοφύλακος Ἰωάσαφ τοῦ Βροντινοῦ τοῦ μετονομασθέντος κ(αι) Ἰακώβου διὰ τοῦ /μεγάλου Ἀγγελικοῦ σχήματος (+)», «(+). Οὗτος ο ενάρετος και πλήρης ενθέου ζήλου υπέρ της Ιερ(α)ς Μονής καταγόμενος από επάνω Βροντούν εκ κυβέρνησε καλώς και ευτυχώς την Ιερ(αν) Μονήν από το έτος 1730 έως 1782, το οποίον τότε διεδέχθη την κυβέρνησιν της Ιερ(α)ς Μονής ο όμοιος τοις τρόποις και τη ικανότητι αυτού διάδοχος ο Σκευοφύλαξ Θεόκλητος Σύγγελος καταγόμενος από Σέρρας μέχρι του έτους 1797, εκάτεροι άνδρες λαμπροί, και ως δεύτεροι κτίτορες διέσωσαν την Ιερ(αν) Μονήν», βλ. Κατσαρού-Παπαστάθη, Ο νέος μέγας

ακολούθως: «+ ΑΥΤΗ Η ΣΕΒΑΣΜΙΟΣ ΕΙΚΩΝ ΓΕΓΟΝΕ ΔΙΑ ΔΑΠΑΝΗΣ ΤΩΝ ΕΥΣΕΒΩΝ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΚΩΜΗ ΒΡΟΝΤΟΥ ΤΑΙΣ ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΣΟΥ ΠΡΕΣΒΕΙΑΣ ΚΥΡΙΕ Π(ΕΡΙΕΣΩΖΕ ΔΙΑ ΠΑΝΤΟΣ ΤΟΥΤΩΝ ΤΗΝ ΚΩΜΗΝ. ΤΕΧΝΗ) ΧΡΙΣΤΟΥ ΤΟΥ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΤΟΣ 1779 Ιανουαρίου 24».

6. Αργυρή επένδυση εικόνας αγίου Ιωάννου Προδρόμου

Μια άλλη αργυρή επένδυση της εικόνας του Προδρόμου⁹³ (εικ. 17) διαστάσεων 84x64 εκ.⁹⁴ και με αριθμό καταγραφής 29042, βρίσκεται σήμερα στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο της Σόφιας. Ο αρχιμ. Κουντιάδης⁹⁵ και ο επίσκοπος Μάξιμος Ξυδάς⁹⁶ μας πληροφορούν για μια εικόνα μικρών διαστάσεων του αγίου Ιωάννου του Προδρόμου της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών, η οποία έφερε αργυρή επένδυση, αλλά σήμερα δεν σώζεται πια στην εικόνα. Η εν λόγω εικόνα του φτερωτού Προδρόμου, μετά από προσωπική έρευνα διαπιστώθηκε ότι έχει διασωθεί στο σκευοφυλάκιο της Μονής Τιμίου Προδρόμου και έχει διαστάσεις 89x64 εκ.⁹⁷. Στην επένδυση της εικόνας παριστάνεται ο άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος σε προτομή, φτερωτός, έχοντας μπροστά στο στήθος του το δεξί του χέρι σε χειρονομία ευλογίας, ενώ με αριστερό κρατάει ανοιχτό ειλητάριο, όπου αναγράφεται το κείμενο: «ΜΕΤΑΝ/ΟΥΤΑΙ/ ΑΙΓΓΙΚ(Ε ΓΑΡ Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΩΝ ΟΥΡΑΝΩΝ)»⁹⁸. Εκατέρωθεν της κεφαλής του αναγράφεται η προσωνυμία του: «Ο ΑΓΙΟΣ

κώδιξ, επιγρ. 44. Με τη συνδρομή του Σκευοφύλακα Ιωασάφ έγινε, επίσης, μια λειψανοθήκη, «Α! Ζήλω και συνδρομή Ίωάσαφ Ίερομονάχου και Σκευοφύλακος του έκ του χωρίου Βροντούς 1758», βλ. Κατσαρού-Παπαστάθη, Ο νέος μέγας κώδιξ, σ. 196, επιγρ. 47. Επί της εποχής του Σκευοφύλακα Θεόκλητου Συγκέλλου κατασκευάστηκε και το υδραγωγείο του μύλου της Μονής Τιμίου Προδρόμου (1779), βλ. «Η εις τὸν ὑδραγωγὸν τοῦ μύλωνος 1779-», βλ. Κατσαρού-Παπαστάθη, Ο νέος μέγας κώδιξ, σ. 191, επιγρ. 26. Καφταντζή, Ιστορία, τόμ. Α', σ. 237, επιγρ. 382. «ΚΑΤΑ ΤΟ 1779 ΤΟ ΠΑ/ΡΟΝ ΚΙΜΕΡΙ ΜΕ ΤΟΝ Ε/ΠΑΥ-ΤΩ ΥΔΡΑΓΩΓΟΝ / ΤΟΥ ΜΥΛΟΥ ΕΚΤΙΣΘΗ ΔΑΠΑ/ΝΗ ΤΟΥ ΛΑΜΠΡΟΥ ΑΝΔΡΟΣ / ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΔΙΚΑΙΟΥ ΕΠΙ / ΤΟΥ ΠΕΡΙΦΗΜΟΥ ΘΕΟΚΛΗ/ΤΟΥ ΣΥΓΓΕΛΟΥ», βλ. Σαββοπούλου- Κατσίκη, Το οικοδομικό χρονικό, σ. 370, εικ. 11, το συνοδικό δωμάτιο (1795), βλ. Ζήσιου, Έρευνα, σ. 54, επιγρ. 59. Καφταντζή, σ. 240, επιγρ. 389. Ξυδά, Το μοναστήρι, σ. 77-78. «Η εις τὸ συνοδικὸν 1795-», βλ. Κατσαρού-Παπαστάθη, Ο νέος μέγας κώδιξ, σ. 192, επιγρ. 27, ένα ασημένιο δίσκο (1791), βλ. Ξυδά, Το μοναστήρι, σ. 77. Η επιγραφή αναφέρει ως εξής: «Διὰ συνδρομῆς Συγκέλλου καὶ Σκευοφύλακος Θεοκλήτου ἱερομονάχου 1791», βλ. Καφταντζή, Ιστορία, τόμ. Α', σ. 239, επιγρ. 387 α.

93. Matakieva-Lilkova, Objets de culte, σ. 36, εικ. 26. Matakieva-Lilkova, Christian Art, σσ. 196-197, εικ. 85.

94. Η Matakieva-Lilkova αναφέρει άλλες διαφορετικές διαστάσεις 92x69 εκ. στο Christian Art, σ. 196.

95. Κουντιάδη, Σύντομος Ιστορική επισκόπησις, σ. 24.

96. Ξυδά, Το μοναστήρι, σ. 76.

97. Θα ήθελα και πάλι να ευχαριστήσω την ηγουμένη μοναχή Φεβρωνία για τη άδειά της σχετικά με την επί τόπου έρευνα και μέτρηση διαστάσεων της εν λόγω εικόνας.

98. Ματθ. 3:2.

/ ΠΡΟΔΡ(Ο)Μ(Ο)Σ». Ο Λαμπάκης⁹⁹ και ο Καφταντζής¹⁰⁰ δημοσιεύουν την επιγραφή της επένδυσης της εικόνας: «+Αὔτη ἡ σεβάσμιος εἰκὼν γέγονεν διὰ δαπάνης τῶν εὐσεβῶν τῶν ἐν τῇ κώμῃ Βροντοῦ ταῖς τοῦ Προδρόμου σου πρεσβείας Κύριε π[αρά χρυσοχοῦ τεχνίτου] Χριστοῦ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἔτος 1779». Πιθανώς η επιγραφή αναγραφόταν σε ασημένιο έλασμα, όπως και στην προηγούμενη, το οποίο σήμερα δεν σώζεται.

Ανακεφαλαιώνοντας, παρουσιάσαμε έξι έργα αργυροχοΐας και μικροτεχνίας, που σήμερα βρίσκονται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο της Σόφιας, αλλά προέρχονται από τη Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών και από το Σκευοφυλάκιο της Μητρόπολης Σερρών. Με βάση τις αφιερωματικές επιγραφές, σημειώνουμε ότι οι δωρητές των κειμηλίων της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών είναι κυρίως πρόσωπα από το υψηλό εκκλησιαστικό και μοναστικό κύκλο, όπως και το αρχοντολόι της πόλεως. Συναντάμε ονόματα μητροπολιτών, ηγουμένων, αρχιερέων, καθώς, επίσης, και αρχόντων. Σημειώνουμε ενδεικτικά το όνομα του μητροπολίτη Σερρών Γενναδίου, με τη συνδρομή του οποίου έγινε το ζεύγος ριπιδίων (πρώτο μισό 16^{ου} αιώνα) του Σκευοφυλάκιου της Μητρόπολης Σερρών (εικ. 1-2), τα ονόματα του μητροπολίτη Σερρών Τιμόθεου, του ηγούμενου ιερομόναχου Γαλακτίου, καθώς και του άρχοντα και πρωτεκδίκου κυρ Αγγελούδη, με τη βοήθεια των οποίων έγινε η θύρα εισόδου (1621), στο μακρυναρίκι της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών (εικ. 8). Δωρητές ήταν ακόμα και ευσεβείς πιστοί, όπως εκείνοι οι οποίοι συνέβαλαν με την οικονομική τους υποστήριξη στην κατασκευή της αργυρής επένδυσης της εικόνας της Παναγίας Οδηγήτριας (1765) (εικ. 12), όπως και το σύνολο των χριστιανών μιας κοινότητας, της Βροντούς, κοντά στα Σέρρας, με την βοήθεια των οποίων έγιναν οι αργυρές επενδύσεις δύο εικόνων του Προδρόμου, η μία με σκηνές του βίου του (1779) (εικ. 13) και η άλλη σε προτομή (1779) (εικ. 17).

Οι αργυροχρυσόχοι που εκτέλεσαν τα εν λόγω κειμήλια πρέπει να ήταν από τους καλύτερους της εποχής. Ενδεικτικά θα σημειώσουμε τους ανώνυμους τεχνίτες στους οποίους οφείλεται το ζεύγος ριπιδίων (πρώτο μισό 16^{ου} αιώνα) του Σκευοφυλάκιου της Μητρόπολης Σερρών (εικ. 1-2), καθώς και τον Θεόδωρο και τον Γεώργιο που κατασκεύασαν το ζεύγος ριπιδίων (1594) της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών (εικ. 4-5). Τα δύο αυτά ζεύγη ριπιδίων, προφανώς να οφείλονται στο ίδιο εργαστήριο, γεγονός που συνάγεται με βάση την ομοιότητά τους όσον αφορά στο σχήμα, στη τεχνική εκτέλεσης, στις επιγραφές που αναγράφονται επάνω σ'αυτά, καθώς και στα κοινά εικονογραφικά στοιχεία. Ο τεχνίτης Κωνσταντίνος Τραπεζούντιος, στον οποίο οφείλεται η κατασκευή της θύρας εισόδου (1621) στο μακρυναρίκι της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών (εικ. 8), διακρίνεται για τη

99. Λαμπάκη, Περιηγήσεις, σ. 77, επιγρ. 115.

100. Καφταντζή, Ιστορία, τόμ. Α', σ. 238, επιγρ. 386.

μεγάλη δεξιότητά του όσον αφορά στην ενθετική τεχνική. Τέλος, ο χρυσοχός τεχνίτης Χρίστος Ιωαννίτης, που κατασκεύασε τις αργυρές επενδύσεις των εικόνων της Παναγίας Οδηγήτριας (1765) (εικ. 12), του Προδρόμου με σκηνές βίου (1779) (εικ.13) και του Προδρόμου σε προτομή (1779) (εικ. 17), πρέπει να συμπεριλαμβάνεται ανάμεσα στους κορυφαίους τεχνίτες της εποχής, καθώς είναι γνωστό ότι η περιοχή των Ιωαννίνων φημίζεται για τους καλούς αργυροχόους. Στην τέχνη του είναι αισθητά μοτίβα, που έχουν δυτική καταγωγή, τα οποία είναι του συρμού την εποχή αυτή στις χώρες των Βαλκανίων. Η τεχνική και η καλλιτεχνική αξία των εν λόγω κειμηλίων είναι σημαντική, καθώς τα έξι από τα επτά κειμήλια, είναι έργα επωνύμων τεχνιτών της εποχής. Ιδιαίτερα κορυφαία έργα μικροτεχνίας είναι τα ζεύγη ριπιδίων του Σκευοφυλάκιου της Μητρόπολης Σερρών (πρώτο μισό 16^{ου} αιώνα) (εικ. 1-2) και της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών (1594) (εικ.4-5), που είναι πολύ σπάνια, αν όχι και μοναδικά διασωζόμενα παραδείγματα σμαλτωμένων ριπιδίων του 16^{ου} αιώνα.

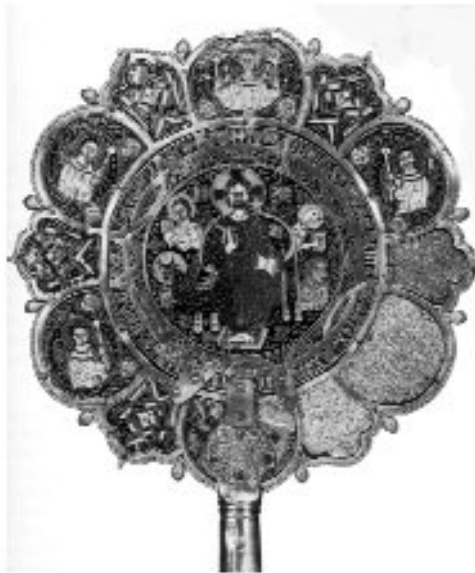
Τέλος, με βάση τις αφιερωματικές επιγραφές, καθώς και με βάση παλαιότερες δημοσιεύσεις των εν λόγω κειμηλίων, προκύπτει με βεβαιότητα, ότι η προέλευση τους είναι από τη Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών και το Σκευοφυλάκιο της Μητρόπολης Σερρών.

ABSTRACT

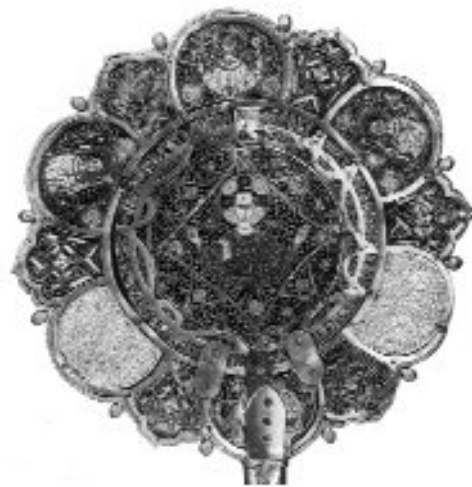
ALEXANDRA TRIFONOVA

POST-BYZANTINE TREASURES OF SILVER - WORK AND MINOR ART FROM THE CITY OF SERRES AND THE MONASTERY OF ST. JOHN PRODROMOS IN THE NATIONAL HISTORY MUSEUM OF SOFIA

This paper concerns, seven works of silver-work and minor art, currently kept in the National History Museum of Sofia. According to our research, they came from the Monastery of St. John Prodromos and the sacristy of the Metropolis of Serres. They are two pairs of rhipidia, of which one pair dates to 1594, according to the donor's inscription, which is preserved on it. The other dates to the same period judging from the manner in which it was executed. An entrance door of 1621 decorated with inlaid bone, a work by Konstantinos Trapezountios is also presented. The paper also focuses on three silver icon revetments, all works of-the goldsmith Christos Ioannitis. The first is a silver revetment of an icon of Virgin Eleoussa, dating to 1765, the second is a silver revetment of an icon of st. John the Baptist, featuring scenes from his life, dating to 1779. The last one is a revetment of an icon, of st. John the Baptist in bust, dating to the late 18th century.

Εικ. 1. Α' ριπίδιο (πρώτο μισό 16^{ου} αιώνα) Ιεράς Μητρόπολης Σερρών με τον ένθρονο Χριστό.

Εικ. 2. Β' ριπίδιο (πρώτο μισό 16^{ου} αιώνα) Ιεράς Μητρόπολης Σερρών με τον Χριστό Εμμανουήλ.

Εικ. 3. Ριπίδιο (1468) Μονής Ρομανίας.

Εικ. 4. Α' ριπίδιο (1594) Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών με τον Χριστό Μέγα Αρχιτέτα.

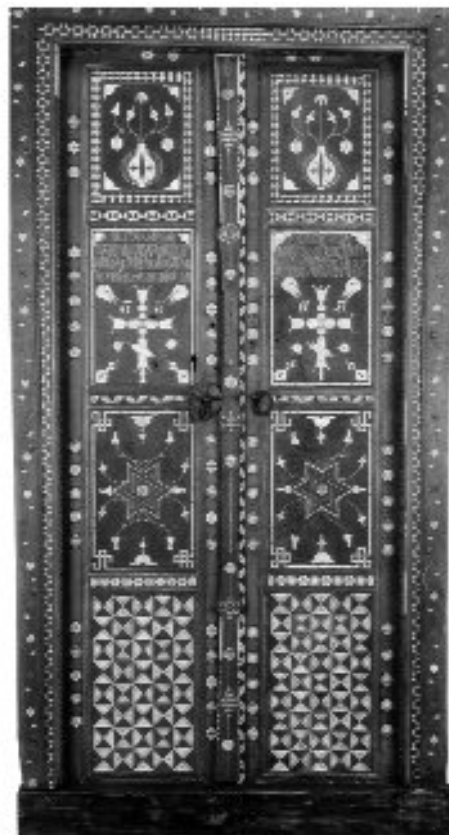
Εικ. 5. Β' ριπίδιο (1594) Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών με τον Χριστό Εμμανουήλ.

Εικ. 6. Α' ριπίδιο (1594) Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών. Μονόγραμμα (λεπτομέρεια).

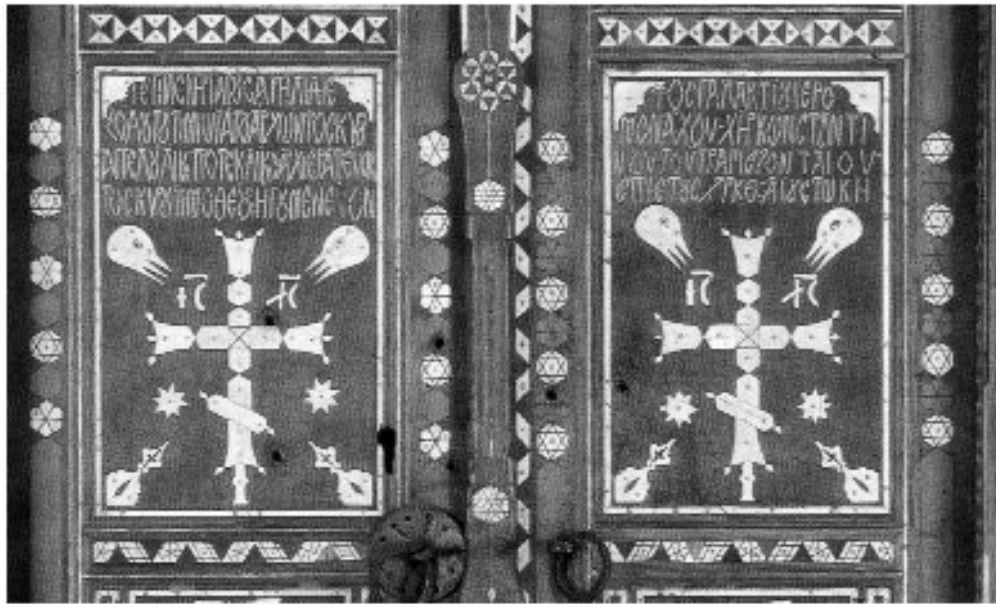

Εικ. 7. Β' ριπίδιο (1594) Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών. Επιγραφή σχεπική με τους τεχνίτες (λεπτομέρεια).

Εικ. 8. Θύρα εισάδου (1621), έργο Κωνσταντίνου Τραπεζούντιου.

*Εικ. 9. Θύρα Εισόδου (1621) Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών.
Αφιερωματική επιγραφή (λεπτομέρεια).*

Εικ. 10. Σεντούκι Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών.

Εικ. 11. Πολυθρόνα Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερραίων.

Εικ. 12. Επένδυση εικόνας Παναγίας Οδηγήτριας (1765), έργο του αργυροχρυσόχου Χρίστου Ιωαννίτου.

Εικ. 13. Επένδυση εικόνας αγίου Ιωάννη Προδρόμου με σκηνές βίου (1779), έργο του Χρίστου Ιωαννίτου.

Εικ. 14. Επένδυση εικόνας αγίου Ιωάννη Προδρόμου με σκηές βίου (1779). Έλασμα με αφιερωματική επιγραφή (λεπτομέρεια).

Εικ. 15. Τέμπλο καθολικού Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερραίων.

Εικόνα αγίου Ιωάννη Προδρόμου με σκηές βίου (1655).

Εικ. 17. Επένδυση εικόνας αγίου Ιωάννη Προδρόμου (1779), έργο του Χρίστου Ιωαννίτου.

Εικ. 16. Επένδυση εικόνας αγίου Ιωάννη Προδρόμου με σκηές βίου (1779). Έλασμα με σκηές βίου (λεπτομέρεια).

ΧΟΡΗΓΟΙ:

ISBN: 978-960-86390-8-9